

11. PRAGMATISM (kr pragma „tegu, tegutsemine“)

11.1. Sissejuhatuseks

- See on USA-s tekkinud filosoofiline suund, mille rajas Charles Santiago Sanders Peirce.
- Pragmatismile töid kuulsuse William James ja John Dewey.
- Pragmatismi seisukohalt lähtub inimene oma uskumustest. Uskumusi saab võrrelda efektiivsuse seisukohalt.

11.2. Charles Sanders Peirce (Indrek Meos, <http://www.hot.ee/indrme/peirce.htm>)

Ameerika filosoof Charles Sanders Peirce (1839-1914) pani aluse pragmatismile (kr pragma 'tegu, tegutsemine'). Ta ei vastandanud mitte teadmist ja teadmatust, vaid usku (ingl belief) ja kahtlust. Teadmiseks nimetavad inimesed kindlat uskumust.

Uskumusel (usul) on Peirce'i sõnul kolm omadust:

1. Uskumusest ollakse teadlik.
2. Uskumus vaigistab ebaseeldiva kahtlemisärrituse.
3. Uskumusele tugineb käitumine.

Ebaseeldiv ärritus, mis kaasneb kahtlusega, sunnib asja lähemalt uurima ning niimoodi uskumuseni jõudma.

Uurimistöö eesmärgiks on kahtlusest jagusaamine ning püsiva uskumuseni jõudmine.

Peirce ei nõustu Descartes'iga, kes väitis, et uurimistöö eelduseks on mõistuse vabastamine kõigist väärarvamustest, mille saavutamiseks tuleb vähemalt kordki elus kõiges kahelda. Peirce'i arvates pole selline üldine kahtlemine võimalik. Kui ma kõiges kahtleksin, siis poleks mul üldse võimalik kindlalt väita, et ma kahtlen. Kahtlemiseks peab olema alus ning selle aluse moodustavad meie endi (eel)arvamus.

Peirce'i arvates kasutatakse uskumuse kindlustamiseks (tugevamaks muutmiseks) nelja meetodit:

1. *Visaduse* (kangekaelsuse) *meetod* seisneb selles, et otsitakse oma seisukohale kinnitust ning hoidutakse kõigest sellest, mis võiks seda kõigutada.
2. *Autoriteed meetod* seisneb selles, et inimeste vaadete kujundamist suunab riigivõim: kuulutatakse välja teatud "õiged" seisukohad ning hoolitsetakse selle eest, et teistsugused arvamusel riigis mõjule ei pääseks.
3. *Aprioursuse* (Id a priori 'kogemusest sõltumatu') *meetod* nõuab, et uskumus peab olema "kooskõlas mõistusega". Selle meetodi puuduseks on, et inimeste arusaamad "kooskõlast mõistusega" ei kattu.
4. *Teaduse meetod* eeldab, et tõsiselt asja uurides on võimalik kõigi asjatundjate üksmeel antud uurimisvaldkonnas. Sellist üksmeelse tunnustuse saavutanud seisukohta võibki nimetada tõeks.

11.3. William James (Indrek Meos, <http://www.hot.ee/indrme/james.htm>)

Ameerika filosoof ja psühholoog William James (1842-1910) süstematiseeris ja populariseeris pragmatismi. Hiljem selgus, et pragmatismi rajaja Charles Peirce ei pidanud pragmatismina päris seda silmas, mida James.

Jamesi arvates on pragmatism eeskätt meetod vaidluste lahendamiseks. Vaidlusel on mõte ainult siis, kui seisukohtade erinevustest tulenevad mingid praktilised erinevused. Niisiis tuleb enne vaidlema hakkamist kõigepealt vastata küsimusele: Milline on praktiline erinevus, kui tunnustada tõeseks esimene (teine või kolmas jne) seisukoht, st kui praktilises elus lähtuda just sellest, mitte aga mõnest muust uskumusest? Kui selgub, et mingit praktilist erinevust kahe seisukoha puhul ei ole, siis on vaidlus mõttetu.

Meie mõtete tõesus seisneb Jamesi arvates nende võimes n-õ töötada; tõesed on need uskumused, millesse on kasulik uskuda, millest lähtudes saab sihipäraselt tegutseda. Me ei pea aga küsima, kas maailm ka tegelikult on selline nagu me usume. Pigem tuleks küsida: Kas antud teooriast või uskumusest lähtudes saan ma edukamalt lahendada mingeid elulisi probleeme?

Teooria loomisel (olgu siis maailma või inimese kohta) ja omaksvõtmisel lähtuvad inimesed eneselegi märkamatu oma isikupärasest. Küsimus ei seisnegi mitte niivõrd selles, milline on maailm tegelikult, vaid selles, millise maailmavaatega me end paremini tunneksime. Mõni teooria pakub inimesele rohkem rahuldust ning see on tugev argument mingi teooria eelistamiseks, kui antud teooria muudes asjades (nt faktide kooskõla mõttes) on teistega võrdväärne. Jamesi arvates teooria valimine iga inimese isiklik asi ning keegi ei tohiks siin mingeid ettekirjutusi teha:

"Ma propageerin igaihe õigust valida ükskõik milline uskumus omal riisikol."

Religiooni psühholoogiliseks allikaks on inimese mure oma saatuse pärast. Religiooni on inimestele vaja, et tunda end maailmas kindlamalt ja turvalisemalt. Religioon on lisajõud eluvõitluses. Milline ka poleks kurjus ja kannatused siin maailmas, usklik on ikkagi kindel, et see on vaid ajutine. James ei väida aga kuskil, et Jumal on reaalselt olemas.